

Отримано: 02.10.2020 р.

Прорецензовано: 13.10.2020 р.

Прийнято до друку: 21.10.2020 р.

e-mail: dobrochynskav@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2020-30-36-41

Доброчинська В. Радянська практика професійної підготовки вчителя в Острозькому педагогічному училищі (1939–1941, 1944–1956 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2020. Вип. 30. С. 36–41.

УДК: 37(092): [378.016:37.011.3-051]

Валентина Доброчинська

РАДЯНСЬКА ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ В ОСТРОЗЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УЧИЛИЩІ (1939–1941, 1944–1956 РР.)

У статті на основі вивчення нових документальних джерел проаналізовано діяльність Острозької педагогічної школи/училища з часу її створення і до реорганізації закладу. Висвітлено організаційні заходи, зміст та форми професійно-освітньої підготовки вчительських кадрів у період радянського тоталітаризму. Особлива увага приділяється насадженню комуністичної ідеології як визначального чинника навчально-виховного процесу у формуванні радянського педагога.

Ключові слова: Західна Україна, радянська влада, Острозьке педагогічне училище, вчитель, студент, професійна освіта, школа, комуністична ідеологія.

Valentyna Dobrochynska

SOVIET PRACTICE OF TEACHER TRAINING IN THE OSTROH PEDAGOGICAL SCHOOL (1939–1941, 1944–1956)

Based on the study of new documentary sources, the Soviet practice of teacher training in the Ostroh pedagogical school from the time of its creation and until the reorganization of the institution has been comprehensively considered. The functioning of a vocational school during the two periods of the Soviet regime, separated by the German-Soviet war and the establishment of the Nazi occupation power on Ukrainian territories, has been analyzed. In the first, against the background of socio-political transformations since the accession of Western Ukrainian lands to the USSR, the reorganization of the educational sector on the Soviet model has been noted and the emphasis has been made on directives and tasks of the party leadership concerning the establishing of pedagogical schools to train teachers from the local population. The peculiarities of the system of teaching and introduction of communist education in the pedagogical school at the initial stage of Sovietization of the region have been clarified.

The second, longer period of activity of the Ostroh Pedagogical School is characterized by the resumption of the educational process in the postwar years, the rise of the Soviet government after the victorious end of World War II and the continuation of the course of socialist transformation in Western Ukraine. The analysis of statistical information helped to reproduce the dynamics of the number of teachers and students, as well as to determine their national and social composition. The organizational principles and content of professional and educational training of teachers in the postwar years have been highlighted. The attention is paid to the methods and forms of ideological treatment of student youth, among which the atheism, the activities of the Komsomol organization, conducting various events on communist propaganda work have been distinguished. These factors in Soviet practice determined the basic principles of the educational process in professional training of primary school teachers.

Key words: Western Ukraine, Soviet power, the Ostroh pedagogical school, teacher, student, vocational education, school, communist ideology.

Утвердження радянської влади восени 1939 р. в Західній Україні та реалізація програми «соціалістичних перетворень» зумовили докорінні зміни в усіх сферах суспільного життя. Кардинальні перетворення відбулися в освітній царині, що були покликані уніфікувати її відповідно до єдиної системи народної освіти УРСР і СРСР. Ліквідувавши польське шкільництво, радянське керівництво реорганізувало наявні навчальні заклади й наповнювало комуністичною ідеологією навчально-виховний процес. Амбітне завдання більшовицької партії – подолання неписьменності та створення

розгалуженої мережі навчальних закладів – потребувало забезпечення освітньої галузі новими педагогічними кадрами та перепідготовки місцевих учителів. У Рівненській області організували три середні професійні педагогічні школи: в Острозі, Домбровиці (нині Дубровиця), Дермані та вищий педагогічний навчальний заклад – Рівненський учительський інститут. Однією із перших у регіоні підготовку радянських учителів розпочала Острозька педагогічна школа, яку створили через реорганізацію польської вчительської семінарії, що значно прискорило її діяльність за радянським взірцем.

Політичні трансформації в Західній Україні в 1939–1941 рр., які відбулися й на шкільництві, висвітлено у праці волинських істориків В. Барана та В. Токарського [16], котрі довели, що освіта слугувала важливим інструментом навчання й виховання «нової людини» в умовах сталінського тоталітарного режиму. Серед праць, безпосередньо присвячених освітньому простору Острога, виокремлюються дослідження українського історика М. Ковальського [24; 25]. Крізь призму біографічних нарисів викладачів Острозького педагогічного училища простежено важливі етапи діяльності навчального закладу. Цінності науковим студіям додає той факт, що сам автор був слухачем педучилища і з власних спостережень відтворив живу тогочасну атмосферу педагогічної праці своїх наставників.

Професійна підготовка педагогічних працівників на Рівненщині в 1939–1941 рр. перебуває у фокусі уваги авторки цієї статті, й результати її наукових пошуків висвітлено в окремих публікаціях [19–21]. Опрацювання нових документальних джерел і публікацій в тогочасних місцевих періодичних виданнях доповнили дослідження новим фактологічним матеріалом, дали можливість з'ясувати нижню межу початку діяльності Острозької педагогічної школи та показати ідеологічний пресинг освітян упродовж періоду радянського тоталітаризму.

Мета статті полягає у спробі окреслити радянську практику професійно-освітньої підготовки вчителів початкової школи в Острозькому педагогічному училищі через аналіз особливостей навчально-виховного процесу в умовах утвердження тоталітарного режиму.

Радянізація системи освіти в Західній Україні розпочалася із ревізії шкільництва і його уніфікації за взірцем з УРСР. У доповідній записці Наркомату освіти УРСР ЦК КП(б) У і Раднарком УРСР про систему шкіл у Західній Україні від 30 вересня 1939 р. партійне керівництво, проаналізувавши статистичну інформацію щодо загальної кількості навчальних закладів і учнів у новому навчальному році, виклало свій план реорганізації наявних навчальних закладів задля їх уніфікації за радянським взірцем. Учительські семінарії, що діяли на базі народних семирічних шкіл та гімназій і готували учителів (вихователів) для дошкільних установ, реорганізували в педагогічні школи [27, с. 55–56]. Дієві заходи в шкільництві розпочалися з березня 1940 р. після постанови Раднарком УРСР «Про реорганізацію початкових і середніх шкіл на території західних областей України». У зв'язку з цим створювалися початкові (чотирирічні), неповні середні (семирічні) та середні (десятирічні) школи. Педагогічні ліцеї і семінарії реорганізували в педагогічні училища з трирічним терміном навчання. В усіх школах запровадили безоплатне навчання рідною мовою, що його схвально сприйняло населення [27, с. 89].

Тяглість традицій педагогічної освіти в Острозі ведеться від 1924 р., коли на базі приміщень колишньої гімназії імені гр. Блудова відкрили Державну вчительську семінарію, а наприкінці 1930-х рр. цей заклад перетворили в педагогічний ліцей. З огляду на виконання зазначених вище більшовицьких освітніх директив Острозька педагогічна школа з трирічним терміном навчання розпочала роботу наприкінці 1939 р. на базі реорганізованого польського педагогічного ліцею.

Для масштабних перетворень в освітній галузі Наркомат фінансів УРСР і Наркомат освіти виділяли чималі державні кошти. Зокрема в 1940 р. на потреби шкільництва асигнували коштів у 15 разів більше, ніж попереднього року – 46 925 тис. крб. Це дало змогу збільшити кількість шкіл на Рівненщині до 1162, із яких початкових – 818, неповних середніх – 289, середніх – 55. Загалом навчальним процесом було охоплено 190 914 осіб [1, арк. 1–2]. У порівнянні з останнім повноцінним 1938/39 навчальним роком тут працювало 957 шкіл (133 879 учнів і 2147 учителів). Невелика кількість педагогічних кадрів спонукала до того, що в окремих школах один учитель проводив навчання у 2–3 зміни [9, арк. 47]. Слід зазначити, що динамічне зростання мережі навчальних закладів і учнівського контингенту впродовж декількох місяців спричинило гостру потребу в освітянах, зокрема у червні 1940 р. в області не вистачало 2293 учителів початкової та середньої школи. Саме тому навіть улітку велася активна підготовка до нового навчального року. З 1 липня в Острозі на базі педагогічної школи діяли курси перепідготовки вчителів, на яких зареєструвалося 240 осіб [4, арк. 40, 99]. Уже на

листопадовому 1940 р. Пленумі ЦК КП(б)У партійне керівництво звітувало про те, що до початку навчального 1940/41 року в Ровенській області кількість початкових і середніх шкіл збільшилась з 951 до 1666, українських шкіл – з трьох до 686, та організовані три педагогічні школи і вчительський інститут [22, с. 2].

Перший випуск 46 осіб в Острозькій педагогічній школі відбувся 1940 р. [26, с. 1]. Професійно-освітню підготовку забезпечив педагогічний колектив із десяти викладачів (М. Козій, Й. Гончаренко, Ф. Панасюк, Ф. Кравченко, Й. Луценко, Р. Басараб-Тарло, Д. Ходороська), які приїхали на роботу до закладу за направленнями, і трьох місцевих освітян (Г. Рокіцький, С. Собецький, О. Коберник) [4, арк. 102]. Потрібно зазначити, що саме останній, О. Коберник, був незмінним викладачем математики та методики її викладання упродовж усього періоду діяльності Острозького педучилища, з часу його створення і до закриття в серпні 1956 р., про що пізніше згадував: «...з 17 вересня 1939 року я був викладачем Острозького педучилища. Звичайно, потрібно відкинути період німецької окупації, але з 10 серпня 1944 року я знову – в Острозькому педучилищі...» [25, с. 80].

Щоб з'ясувати перелік вступних іспитів до Острозької педшколи, ми проаналізували виявлені відомості щодо першої вступної кампанії на 1940/41 навчальний рік до Домбровицької педшколи й Луцької української медшколи, які вказують на типовий перелік вступних іспитів для таких навчальних закладів. Отож, на перший курс приймали осіб віком від 15 до 30 років, що закінчили неповну середню школу або семирічку. Абітурієнти складалі іспити з таких предметів: російської та української мови (диктант і усно), арифметики (письмово та усно), геометрії (усно), географії (усно) та співів. Окрім цих навчальних дисциплін, обов'язковим був іспит із Конституції СРСР і УРСР. Особи, що закінчили середню школу, віком від 17 до 35 років могли вступати на третій курс навчання, склавши вступні іспити. Виняток становили абітурієнти, що мали атестат з відмінними оцінками, тоді їх приймали поза конкурсом [15; 30]. Відомо, що цього навчального року професійну освіту в Острозькій педагогічній школі здобували 458 слухачів, тоді як у двох інших – Домбровицькій і Дерманській відповідно – було по 200 осіб у кожній [3, арк. 2]. Як бачимо, Острозька за кількістю слухачів випереджала інші навчальні заклади. Проте у вересні 1940 р. до навчального закладу вступило 585 студентів, але менш як через місяць їхня кількість відчутно зменшилась, оскільки 100 осіб не змогли продовжувати навчання з різних причин і залишили педшколу, а 27 осіб відрахували за наказом директора. Таку високу плінність студентів пояснювали неналежною підготовкою до нового навчального року, відсутністю ліжок у гуртожитку, а також невеликою їдальнею, розрахованою на 250–300 студентів. У перші роки радянзації, у гонитві за кількісними показниками, студентами стали учні з освітою 5–6 класів замість вимоги мати освіту не нижче ніж семирічка. Надалі це відбилося на успішності студентів, бо на початку листопада з 458 студентів устигало лише 250 осіб. А серед слухачів 1–3 курсу лише у двох були відмінні оцінки [31, с. 3].

Навчальні плани і програми, зміст освіти відповідали радянським стандартам і політико-ідеологічним вимогам партії. Навчально-виховний процес був наповнений комуністичною ідеологією, що складало його «серцевину». Нова влада контролювала дотримання основ марксизму-ленізму, не допускала політичного плюралізму та релігійної свідомості. У навчальних закладах створювалися громадські комсомольські організації, котрі здійснювали «щоденний контроль за ідейною чистотою кадрів» [16, с. 260]. Однак у західних областях України до лав комсомолу місцева молодь вступала неохоче, давалися взнаки набуті попередні традиції виховання та поваги до релігії. Приміром, в Острозькій педшколі комсомольцями стали 93 особи [31, с. 3]. Радянська влада прагнула в найкоротші терміни ідеологічно підготувати та інтегрувати вчителя в радянське суспільство. Значну увагу приділяли атеїзації населення. Учитель зобов'язаний був на уроках природознавства, географії, української мови проводити антирелігійні бесіди [2, арк. 10].

Потужним засобом пропаганди більшовицької політики соціалістичних перетворень, котрі візуально сприймалися населенням, були лозунги, плакати та шкільні стінгазети, котрі насичували освітній простір ідеологічним складником. Обласна газета «Червоний прапор» контролювала підготовку в школах області учнівських стінгазет, приурочених до відзначення червоних дат, приміром сталінської конституції [18, с. 100]. Редакція «Червоного прапора» та відділ пропаганди й агітації райкому КП(б)У в Острозькій педшколі проводили наради редакторів та членів редколегій шкільних стінгазет і загальношкільної «За більшовицькі кадри» [28, с. 3], які стали допоміжним чинником щоденної комуністичної агітації.

Німецько-радянська війна 1941–1944 рр. перервала діяльність Острозької педшколи. Відомо, що представники острозької української інтелігенції М. Габіт та А. Павлюк виклопотали в німецькій владі дозвіл на відкриття вчительської семінарії. У газеті «Волинь» від 7 вересня 1941 р. було вміщено оголошення про набір слухачів до Острозької вчительської семінарії, директором якої призначили А. Павлюка, проте за декілька місяців робота закладу була зупинена [24, с. 319].

Звільнення Рівненщини взимку 1944 р. від нацистів та відновлення радянських органів влади сприяло підготовці влітку до нового 1944/45 навчального року в Острозькій педагогічній школі (з другої половини січня – 1945 р. – училище). З вересня 1944 р. обов'язки директора виконував М. Будановський, а згодом М. Козій, посаду завуча обіймав М. Білодід [10, арк. 1]. Викладацький колектив складався із 17 педагогів, із яких за національним складом 14 українців і троє росіян. Цікаво, що керівництво закладу й викладачі не були партійними, крім двох викладачів – військових дисциплін і психології [11, арк. 20–21].

Першими слухачами в повоєнний час стали 143 особи заочної форми навчання [23, с. 3]. А з вересня фахову педагогічну освіту здобували 132 слухачі денної форми навчання. У 1946 р. відбувся перший випуск 26 студентів-заочників, які отримали направлення у школи Ровенської області [17, с. 1]. Упродовж радянського періоду діяльності Острозька педагогічна школа/педучилище підготувала 139 учителів початкової школи: 1940 р. – 46; 1945 – 12; 1946 – 28 (кількісний склад випускників у цьому році не збігається з даними, уміщеними в місцевій газеті 1946 р.); 1947 – 53 [26, с. 1].

Переможне завершення Другої світової війни підняло авторитет радянської влади й було новим переконливим джерелом комуністичної ідеології й пропаганди в освіті. Вітаючи випускників, керівництво Острозького педучилища зазначило, що «...війна навечно залишиться джерелом виховання животворчого радянського патріотизму. Вона показала всю велич нашої радянської країни, ... показала геній великого вождя радянського народу товарища Сталіна. Все це мусить бути джерелом натхнення і праці вчителя. Такого джерела в жодній країні світу не було і немає. Революційна відданість справі комунізму, справі Леніна-Сталіна, справі радянського народу – перша якість радянського вчителя» [29, с. 1]. Відразу ж в училищі з'явився політичний гурток з вивчення книги Й. Сталіна «Велика вітчизняна війна», слухачами якого стали 45 осіб [10, арк. 12].

У тоталітарному суспільстві вшановували комуністичних вождів і «червоні дати». З особливою помпезністю в 1947 р. відзначали 30-річницю «жовтневої соціалістичної революції» та сталінської конституції. У ці дні в педучилищі відбувалися урочисті засідання й святкові концерти, а окремим наказом керівництво розпорядилося забезпечити студентів 6–7 листопада покращеним харчуванням. Під час урочистостей з нагоди ухвалення радянської конституції відбувся інцидент: захід проігнорували окремі вчителі музики, за що вони отримали догани, а одну з них – Н. Лисяну – звільнили з роботи за «порушення трудової дисципліни». Такий ідеологічний контроль був звичним явищем. Прикладом, викладача географії В. Григоровича звільнили з роботи за відвідування церкви, а В. Глушенко отримав догану за 15-хвилинне запізнення на урок, а згодом сувору догану за незначне спізнання на іспит [10, арк. 28 зв., 30 зв., 116–117, 122–123; 25, с. 287].

Матеріально-технічна база Острозького педучилища складалася з декількох приміщень. Навчальний заклад розташовувався у двох приміщеннях – старому корпусі (кін. XVIII ст.) площею 5000 м² та новому (1914 р.) – 2400 м². Навчання відбувалося в новому корпусі, тоді як у старій будівлі розміщувалося лише дві класні кімнати, музична зала, бібліотека та їдальня. Частина приміщення переобладнали під кімнати гуртожитку та помешкання педагогічних працівників. Із 17 викладачів лише четверо проживали у власних будинках, а решта мешкали в гуртожитку або винаймали житло, оскільки переважна більшість з них приїхали до Острога за направленнями.

Фонд бібліотеки нараховував 4630 книг, із яких 1515 підручників, 59 методичних посібників, 1205 книг політичної і 230 книг військової тематики. На балансі педучилища перебувало підсобне господарство з 9 га землі, худобою та дві автомашини. У важкі повоєнні роки всі викладачі отримали присадибні ділянки, а продукти виділялися за картками. Заготівлю дров, збір урожаю овочів і фруктів із присадибних ділянок проводили студенти під керівництвом комсорга училища [10 арк. 1, 100]. У звітних матеріалах за 1946/47 рр. низька відвідуваність занять студентами пояснюється відсутністю в них одягу та взуття [11, арк. 6].

У липні 1947/48 навчального року педагогічне училище очолив П. Волковський. Освітнянський колектив поповнився новими викладачами й налічував понад двадцять педагогів: М. Білодід (завуч), В. Григорович, П. Глуховцев, П. Соколянський, О. Коберник, П. Запорожець, Н. Лотиш, Н. Соро-

чан, О. Сорочан, К. Прикладовська, Є. Білодід, В. Ніколаєв, О. Ярошенко, Р. Хамратович (випускник Острозької педшколи), В. Олійник, В. Оцелюк, М. Іванушкін (випускник Острозького педучилища), Л. Гдещицька, А. Новосадська, Н. Лисяна, Г. Єсік та О. Гребницька. В цьому навчальному році відчутно збільшилася кількість студентів – до 336 осіб (наприкінці навчального року – 334 особи). За соціальним складом переважали діти колгоспників – 261, а решту становили діти робітників – 12, службовців – 29 і селян-одноосібників – 34 особи [6, арк. 23, 2; 12, арк. 2].

Навчання відбувалося за програмою Міністерства освіти для педучилищ. Програмою дій для керівництва та викладацького складу слугували рішення ЦК ВКП(б) з ідеологічних питань та доповідні записки А. Жданова. У навчальний процес втілювалися матеріали п'ятирічного плану (1946–1950 рр.), які використовували на уроках математики та географії, адже економічні показники слугували для складання різноманітних вправ і задач [4, арк. 19–20]. Важливою складовою частиною підготовки вчителя початкових класів було поєднання теоретичних знань з практичними навичками. Тому згідно з навчальними планами передбачалося проходження педагогічної практики в базовій школі. Практика охоплювала спостереження студентів за навчально-виховним процесом у школі, пробні уроки, одноденну та безперервну педагогічну практику з відривом від виробництва [6, арк. 19].

З початком 1948/49 навчального року всі педучилища перейшли з трирічного навчання на чотирирічний термін та семестровий графік. Контингент студентів Острозького педагогічного училища зріс до 479 осіб (13 класів), а викладацький колектив – до 30 осіб [10, арк. 181 зв.]. Позитивна динаміка збільшення студентського загалу вплинула на те, що найбільші видатки кошторису педучилища – 700 000 крб склав стипендіальний фонд [13, арк. 6].

У 1953/54 навчальному році кількість педагогічних кадрів зросла до 37 осіб, семеро з них були партійними [14, арк. 3]. Посаду директора обіймав Д. Мамон. Кількість студентів стаціонарної форми навчання становила 562 особи, а заочної форми – 330 осіб. Простежується перевага жіночого контингенту – 458 осіб, у той час як чоловіків було лише 104. Строкатим був національний склад слухачів стаціонару: 538 українців, 11 росіян, три євреї, семеро поляків, два білоруси та один чех. За регіональною ознакою більшість – 318 осіб – мешканці західних областей, а решта – 244 особи – вихідці з інших областей. Міжособистісне спілкування, посилена ідеологічна пропаганда протягом декількох років панування нової влади вплинули на формування нової історичної спільноти – радянського народу. Зокрема, серед студентського загалу в лавах комсомольської організації перебувало 549 осіб, і лише 13 осіб не виявили бажання вступати до комсомолу [7, арк. 112].

Міністерство освіти УРСР у 1954/55 навчальному році ухвалило рішення про збільшення студентів першого курсу до 150 осіб. Згодом, 3 серпня 1956 р., коли в педучилищі були видані дипломи останнім студентам-заочникам [25, с. 80], Острозьке педагогічне училище несподівано припинило свою діяльність й було розформоване. 186 студентів з Острога перевели на навчання до Дубенського педагогічного училища. Окрім цього, нове призначення на роботу в Дубенське педучилище отримали директор та двоє викладачів [8, арк. 2].

Таким чином, Острозьке педагогічне училище стало у Рівненській області першим середнім навчальним закладом, де здійснювали підготовку вчителів початкової школи з початку радянізації регіону й до другої половини 50-х років ХХ століття. Нова влада ставила перед учителем завдання – виховувати нову історичну спільноту – радянський народ, позбавленого національної ідентичності та сповненого комуністичних ідей. Враховуючи ці постулати, радянська практика професійно-освітньої підготовки педагога базувалася на належному рівні науково-теоретичної і практичної підготовки, однак наскрізь була просякнута марксистсько-ленінською ідеологією, яка із молодшого шкільного віку прищепляла дітям любов до соціалістичних цінностей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Держархів Рівненської обл. (ДАРО). Ф. Р-2. Оп. 2. Спр. 3а. 4 арк.
2. ДАРО. Ф. Р-2. Оп. 2. Спр. 12. 30 арк.
3. ДАРО. Ф. Р-2. Оп. 2. Спр. 84. 4 арк.
4. ДАРО. Ф. Р-2. Оп. 2. Спр. 106. 106 арк.
5. ДАРО. Ф. Р-2. Оп. 4. Спр. 91. 32 арк.
6. ДАРО. Ф. Р-2. Оп. 4. Спр. 114. 26 арк.
7. ДАРО. Ф. Р-2. Оп. 4. Спр. 439. 169 арк.
8. ДАРО. Ф. Р-2. Оп. 4. Спр. 544. 127 арк.
9. ДАРО. Ф. 400. Оп. 1. Спр. 2. 143 арк.

10. ДАРО. Ф. 500. Оп. 5. Спр. 1. 182 арк.
11. ДАРО. Ф. 500. Оп. 5. Спр. 5. 31 арк.
12. ДАРО. Ф. 500. Оп. 5. Спр. 11. 27 арк.
13. ДАРО. Ф. 500. Оп. 5. Спр. 12. 36 арк.
14. ДАРО. Ф. 500. Оп. 5. Спр. 37. 35 арк.
15. Рівненський обласний краєзнавчий музей. 11914/ 5 доп.
16. Баран В. К., Токарський В. В. «Зачистка»: політичні репресії політичні репресії в західних областях України у 1939–1941 рр. Львів, 2014. 456 с.
17. Вони стали повноправними радянськими учителями. *Сталінський шлях* (Острого). 1946. 8 серп. С. 1.
18. Добровичська В. Періодичні видання Волинської та Ровенської областей (1939–1941) як джерело до вивчення трансформації освіти. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича*. Чернівці, 2020. № 1. С. 97–103.
19. Добровичська В. Острозька педагогічна школа/училище (1940–1956 рр.): з історії підготовки вчителів. *Острозький краєзнавчий збірник*. Острог, 2019. Вип. 11. С. 151–159.
20. Добровичська В.А. Підготовка вчительських кадрів у педагогічних училищах Рівненщини (1939–1950-і рр.). *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2009. Вип. 2. С. 28–35.
21. Добровичська В.А., Яковенко В. Г Педагогічні училища (1939–1980-і рр.). *Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку*. Рівненська область. Київ, 2010. С. 181–199.
22. З резолюції Пленуму Центрального комітету КП(б)У. *Червоний прапор*. 1940. 3 груд. С. 2.
23. Коберник А. Учителі-заочники почали працювати. *Сталінський шлях* (Острог). 1945. 23 лип. С. 3.
24. Ковальський М. Олег Заречнюк // *Острозькі просвітники XVI–XX ст.* Острог, 2000. С. 316–326.
25. Ковальський М. Етюди з історії Острога: нариси про освітан XX ст. / упоряд. М. Б. Близняк. Острог, 2019. 296 с.
26. Козій М., Білодід М. У шасливу путь. *Сталінський шлях* (Острог). 1947. 29 черв. С. 1.
27. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. Т. I (1939–1953). Київ, 1995. 747 с.
28. Нарada активу шкільної преси. *Червоний прапор*. 1940. 1 груд. С. 3.
29. Новий загін молодих учителів. *Сталінський шлях* (Острог). 1947. 29 черв. С. 1.
30. Оголошення. *Радянська Волинь* (Луцьк). 1941. 24 квіт.
31. Чорноморов Ю. Чому низька успішність? *Червоний прапор*. 1940. 30 листоп. С. 3.

References

1. Baran V. K., Tokarskyi V. V. «Zachystka»: politychni represii politychni represii v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy u 1939–1941 rr. Lviv, 2014. 456 s.
2. Dobrochynska V. Periodychni vydannia Volynskoi ta Rovenskoï oblasti (1939–1941) yak dzherelo do vyvchennia transformatsii osvity // *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu imeni Yurii Fedkovycha*. Chernivtsi: Chernivetskyi universytet, 2020. № 1. S. 97–103.
3. Dobrochynska V. Ostrozka pedahohichna shkola/uchylshche (1940–1956 rr.): z istorii pidhotovky vchyteliv // *Ostrozkyi kraieznavchyi zbirnyk*. Vyp. 11. Ostroh, 2019. S. 151–159.
4. Dobrochynska V.A. Pidhotovka vchytelskykh kadriv u pedahohichnykh uchylshchakh Rivnenshchyny (1939–1950-i rr.) // *Istorychni studii Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Vyp. 2. Lutsk, 2009. S. 28–35.
5. Dobrochynska V.A., Yakovenko V. H Pedahohichni uchylshcha (1939–1980-i rr.) // *Vyshcha pedahohichna osvita i nauka Ukrainy: istoriia, sohodennia ta perspektyvy rozvytku*. Rivnenska oblast. Kyiv, 2010. S. 181–199.
6. Kovalskyi M. Oleh Zarechniuk // *Ostrozki prosvitnyky XVI–XX st.* Ostroh, 2000.
7. Kovalskyi M. Etiudy z istorii Ostroha: narysy pro osvitiian XX st. / uporiad. M. B. Blyzniak. Ostroh, 2019. 296 s.
8. Kulturne zhyttia v Ukraini. Zakhidni zemli. Dokumenty i materialy. T. I (1939–1953). Kyiv, 1995. 747 s.